

STADSHOLMEN

PERSEUS 10

Köpmanbrinken 4, Köpmantorget 1

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

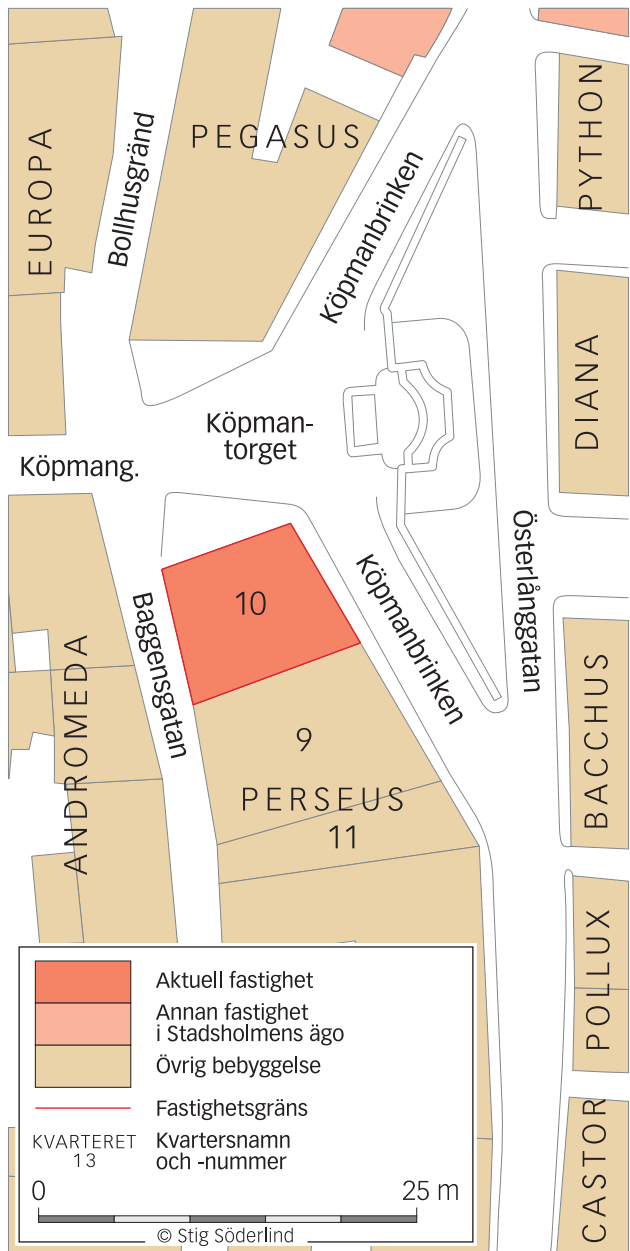
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

FRU G. A. ANDERSSON UTANFÖR SIN BUTIK, TIDIGT 1900-TAL. STADSMUSEETS ARKIV, A 64/35:65.

Fastigheten Perseus 10 innehåller många avläsbara tidsskikt, vilket är karaktäristiskt för bebyggelsen i Gamla stan. Att bottenvåningen innehöll bodar, det vill säga salubodar, omnämndes redan på 1680-talet.

Läget vid torget och Köpmangatan var säkert bland de bättre i staden. I vindsvåningen inreddes vid 1700-talets slut ett rum till lusthus, med målade paneler och utsikt genom det runda gavelfönstret mot norr och en bred takkupa mot öster. Lusthus på vinden är en företeelse som förekom i flera av Gamla stans fastigheter i äldre tider. Av den fasta inredningen kan de många panelerna från 1600-talets slut till 1800-talets slut omnämnas, framför allt de välgjorda, fönstersmyg- och bröstpanelerna från 1700-talets mitt med skurna hörn.

Perseus 10 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre

PERSEUS 10 PÅBYGGDES TILL SIN NUVARANDE VOLYM VID SLUTET AV 1700-TALET AV GÖRDELMAKAREN SAMUEL RENNER. FOTO: J. MALMBERG.

husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmückning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stuck eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att suc-

cessivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

VISSA RUM INNEHÅLLER VÄLBEVARADE INREDNINGAR FRÅN 1800-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

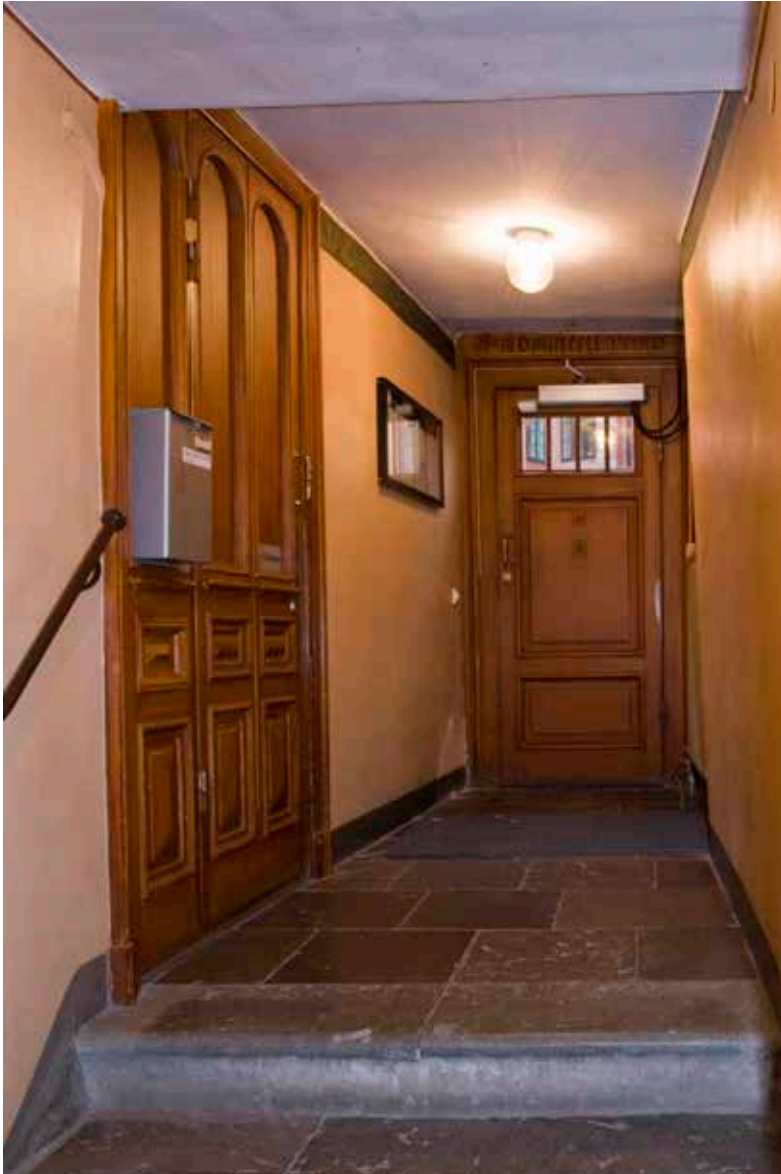
Kvarteret och regleringen 1685

Kvarteret Perseus sträcker sig mellan Baggensgatan och Österlånggatan. Det ligger sannolikt längs den äldsta stadsmuren från 1200-talet, som bör ha legat i branten vid Baggensgatan. Fram till 1685 låg en av portarna i den gamla muren ännu kvar; Köpmanporten, mellan kvarteren Perseus och Pegasus i det nuvarande Köpmantorget. I båda kvarteren sträckte sig bebyggelsen längre ut på torget än idag, och ägarna till hörnfastigheterna hade låtit uppföra en två våningar hög överbyggnad över porten. År 1685 tillhörde hela överbyggnaden ägaren till hörnhuset inom kvarteret Perseus; hattstofferaren Måns Nilsson Öijman. För att öka framkomligheten ville staden riva Köpmanporten med valvet och de angränsande

fastigheterna, vilket också skedde. Hattstofferaren Öijman avstod från sitt hus 1685 mot att han fick sju års skattefrihet av staden, och huset samt porten med valvöverbyggnaden revs samma år. Två hus inom kvarteret Pegasus norr om porten tog ytterligare ett par årtionden att lösa in.

Perseus 10 fram till 1700-talets mitt

Fastigheten Perseus 10 utgör sedan 1685 kvarterets hörnfastighet mot Köpmantorget. Byggnaden innehåller partier av medeltida murverk, bland annat har en medeltida, vertikal träränna för vattenavrinning och en samtida glugg dokumenterats i fasaden mot Baggensgatan. Strax före regleringen 1685 ägdes fastigheten Perseus 10 av salig Johan Carstens arvingar. En av arvingarnas andel finns beskriven, och bestod av två bodar vid brinken med en liten källare innanför, i nästa våning en stuga med ett litet kabinett samt kammare och kök, i tredje våningen från uppgången vid Baggensgatan en kammare, samt

PORTGÅNGEN SETT MOT PORTEN TILL KÖPMANTORGET. DEN HELFRANSKA DÖRREN MED RUND-
BÅGIGA ÖVRE SPEGLAR ÄR FRÅN 1800-TALET
SLUT. FOTO: J. MALMBERG.

överst halva vinden. År 1687 hade hattstofferaren Öijman, ägaren till hörnhuset som revs 1685, köpt in alla arvingars andelar i Perseus 10. När grannhuset revs bör det ha inneburit att Perseus 10 byggdes om, åtminstone den nya nordfasaden.

Vid 1700-talets mitt

När den första brandförsäkringen tecknades 1754 av Margareta Christina Albrecht var huset fyra våningar högt, med välvda källare under. Den första våningen bestod av tre bodar, den andra och tredje av fyra rum och den fjärde av fem. Några rum hade gipstak, andra hade panelade tak. Upp till tredje våningen var trapporna av sten, men till den översta våningen samt vinden av trä. En mer ingående beskrivning gjordes i samband med en värdering 1766, då

handelsmannen Isaac August Hindtsberg var ägare. Mot Köpmantorget fanns två portar med portaler av huggen sten omkring, varav en ledde till portgången och en till saluboden öster om portgången. Ytterligare en salubod låg väster om portgången, medan den tredje lokalen mot Köpmanbrinken användes som packbod. På våning 1 trappa fanns ett kök med spis, järnhäll och bakugn, en sal med stensatt spis, trägolv med stenram omkring samt målat paneltak, ett rum med grön kakelugn och en kammare med en blå och vit kakelugn. Våningen ovanför innehöll en sal med golv likt i våningen under men med gipstak och blåvit kakelugn. Där fanns också två rum och en kammare, värmda med gröna eller blå och vita kakelugnar. Den översta våningen innehöll ingen sal, men här fanns ett kök med spis och bakugn, ett rum

PÅ VÅNING 2 TRAPPOR FINNS VÄLGJORDA FÖNSTER- OCH BRÖSTPANELER MED NUPNA HÖRN FRÅN 1700-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

utan värme samt tre kammare varav en utan värme. Den nedre vinden hade jordlagt golv, och under huset fanns välvda källare samt ett mörkt rum tillgängligt från bottenvåningen genom lucka i golvet.

Ombyggnaden vid 1700-talets slut

År 1786 ansökte gördelmakaren Samuel Renner om att få bygga om- och på sin fastighet. Förändringen togs upp i brandförsäkringen först 1830, då Samuel Renner hade avlidit och hans arvingar stod som ägare. Enligt ombyggnadsritningen skulle taklaget och den översta våningen rivas, och två nya våningar uppföras så att byggnaden blev fem våningar hög. Enligt den nya beskrivningen från 1830 hade huset uppförts till fem våningars höjd, men våning 3 trappor tycks inte ha byggts upp på nytt, vilket dokumentationen från en ombyggnad 1972 visade. Bottenvåningen upptogs 1830 fortfarande av två butiker samt ett magasin. Vita glaserade kakelugnar hade tillkommit i flera rum, och trätrapporna hade

ersatts av stentrappor upp till den nedre vinden, som innehöll ett rum med kakelugn samt en hissglugg med hissverk. På den övre vinden, tillgänglig på trätrappa, hade ett rum i den norra gaveln inretts till lusthus.

Sockerbagare Johan Flodmarks schweizeri

År 1834 öppnade Flodmarks schweizeri i bottenvåningen. Ett Schweizeri var ett konditori med alkoholrättigheter, ofta likör. Flodmark hade börjat som sockerbagarlärling 1814, vid 14 års ålder. Efter sex år blev han gesäll, och 1834 öppnade han som nybliven mästare sin lokal vid Köpmantorget 1. Familjen Flodmark bodde på våning 4 trappor men ägde inte huset. Butiken låg på bottenvåningens östra sida, och längre in låg två rum där kaffe, te, choklad, likör och läskande drycker serverades. Flodmark dog redan 1841 och änkan drev rörelsen vidare. Tillsammans med de tre barnen flyttade hon ner till en lägenhet på våning 1 trappa. I lusthuset på vinden förvarades socker och sylt. År 1846 togs rörelsen över av sockerbagare Levahn, senare av mamsell Klara Sofia Flodberg. Rörelsen upphörde 1866.

1800-talets andra hälft och kring sekelskiftet 1900

År 1867 gjordes en renovering, och dagens fasaddekor med putsade fönsteromfattningar tillkom. Samtidigt inreddes våning 1 trappa till biljardsalong. Två stentavlor med religiösa inskriptioner som hade suttit över portarna vid torget togs bort samtidigt. Någon gång omkring sekelskiftet 1900 fick den östra butiken ett glasat innertak, och bostadsvåningarna delades upp i flera mindre lägenheter. Foton från tidigt 1900-tal visar att det låg en pappershandel i den östra butiken, och en affär som sålde bröd, mjölk och gräddor väster om portgången. Den senare ägdes av fru G. A. Andersson. Porten till portgången var då en helfransk pardörr med två rundade, glasade fyllningar överst, så kallade oxögon. Den byttes till den nuvarande porten någon gång under seklets början. Inga ytterligare ombyggnader redovisas inom fastigheten förrän på 1970-talet. År 1912 invigdes Sankt Göranskulpturen på torget utanför huset. Under 1900-talets andra hälft blev staden ägare till fastigheten.

Upprustning och renovering

1972 gjordes en större renovering och ombyggnad. Våningarna inreddes åter till en lägenhet per plan,

DET HAR FUNNITS BUTIKER I BOTTENVÅNINGEN FRÅN 1680-TALET. GLASTAKEN I DEN ÖSTRA BUTIKEN ÄR FRÅN OMKRING 1900. FOTO: J. MALMBERG.

och på vinden var tanken att ateljéer skulle inrättas. Nya kök och badrum med modern standard sattes in, liksom en hiss. För att dra fram hisschaktet revs flera murade spisar. På våning 3 trappor dokumenterades rester av en stofftapet från omkring 1700, och på våning 4 trappor spår av kalkmålningar anpassade till en försvunnen bröstpanel. På den övre vinden hade takstolen rötskador. Både takstolen och den murade gavelns överdel med det runda fönstret revs, och i samband med det upptäcktes målade väggpaneler från 1700-talets slut i rummet som använts som lusthus. Tyvärr kastades panelerna av misstag under ombyggnaden. I den östra butiken med ingång från torget schaktades golvet ner. Efter ombyggnaden deponerades flera dörrblad från Stadsmuseets samlingar i fastigheten, bland annat en helfransk pardörr från 1700-talets slut.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden är fem våningar hög under brutet, plåtklätt tak, med fasader mot Köpmanbrinken,

Köpmanbrinken och Baggensgatan. Höjdskillnaden mellan Köpmanbrinken och Baggensgatan är en våning. Fasaderna är slätputsade och mot torget och brinken har fönstren putsade omfattningar och överliggare. I gaveln har den nedre vinden tre rektangulära fönster och den övre vinden ett runt fönster. Gavelns sidor är försedda med pilastrar vars baser utgörs av den profilerade taklisten. Mellan bottenvåningen och våningen 1 trappa finns ett putsat våningsband. Samtliga fönster ligger i nivå med murlivet, och har fått nya bågar och glas under 1900-talet, men vissa fönster mot Baggensgatan har kvar äldre karmar och mittposter. Entrén till portgången ligger i mittaxeln mot Köpmanbrinken. Den har en enkel, rak omfattning av sandsten, möjligen från 1867. Dörrbladet är en helfransk enkeldörr från 1900-talets början, med spröjsat glasparti i den övre delen. Butiksentrén mot torget har en helfransk enkeldörr med öppningsbart sidoparti och glasad övre spegel, som liksom glastaket i butiken härrör från omkring 1900. Butiken vid Köpmanbrinken har ett nytt dörrläge sedan 1972, då det nuvarande dörrbladet förmodligen sattes in.

Interiör*Portgång och trapphus*

Portgången har golv av äldre kalkstensplattor, ett par trappsteg leder ner till en lägre golvnivå i den inre delen. Trapporna har steg och vilplan av äldre kalksten upp till vinden. Mellan bottenvåningen och våning två trappor har trapploppet kryssvalv framför fönstren, sannolikt uppförda vid 1600-talets slut. Till vinden leder en smidd järndörr från 1700-talets slut. Övriga dörrar till lägenheter och lokaler är halvfranska enkeldörrar från 1700-talet eller helfranska pardörrar från 1800-talet, varav den i bottenvåningen är försedd med rundbågiga övre speglar. Flera dörrar har mässingstrycken i äldre stil. En dörr i mellan trappa och vilplan på våning 1 trappa har glasad överdel med en romb i färgat glas, möjligen från 1867. På några vilplan är skafferiskåp av trä bevarade, sannolikt från sent 1800-tal. Till vinden finns i trapploppet en

profilerad handledare av trä och ett träräcke med snedställda ribbor från slutet av 1700-talet.

Lägenheter och lokaler

I fastigheten finns fönster- och bröst- och fotpaneler från flera tidsperioder. Enstaka fönsterpaneler kan vara av sen 1600-talstyp, flera är från 1700-talets mitt, andra från slutet av 1700-talet och från olika ombyggnader under 1800-talet. Några halvfranska bröst- och fönsterpaneler från 1700-talets mitt har skurna och nupna hörn, och är av hög kvalitet. Flera kakelugnar är bevarade från olika perioder under 1800-talet, liksom eldstadsplan av kalksten och äldre trögolv. Flera rum har kraftigt profilerade taklister från 1700-talet. Det finns flera äldre dörr- och fönsterfoder bevarade, men även nytillverkade i äldre stil förekommer.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.